

4/16

MYTERNAS RETRÄTT

Detta är den tredje och sista artikeln i Herbert Tingstens serie om myterna. De tidigare har varit publicerade i Dagens Nyheter den 24 och 28 maj.

OM DE FÖRESTÄLLNINGAR som här kallats myter företer större eller mindre frekvens och vitalitet nu än för 25 eller 50 år sedan kan te sig som en meningslös fråga. Allt beror vid besvarandet av den på vad man inlägger i ordet myt; ordet har efter hand blivit så vagt att det är rimligt att tala om framstegsmyten lika väl som om myten om den heliga Graal. Vad jag vill betona är att mytismen slagit till reträtt efter den stora frammarschen under åren före andra världskriget. Det har blivit omodernt att propagera myter för folken, att presentera idéer med motiveringen att de är eller kanske är sanningslösa, men att de likväl är behövliga som eggelse eller lugnande mediciner. Det har blivit omodernt att ens med distans tala om mytbildningen som ett viktigt inslag i den sociala produktionen, att framhålla myternas betydelse för andra.

Förnuftet har, kanske blott provisoriskt, återinsatts på den tron som det besteg under upplysningstiden och 1800-talet. Man kan rent av säga att mänskligheten, trots de motsättningar som kallas ideologiska, aldrig tidigare varit så samlad kring tanken att en av alla

onskad framtid av vaistana och kunskap kan vinnas med rationella medel. Det andliga klimat som skapas av tankarna och forskarna, och vars resultat småningom sipprar ned i den stora massan, är trots allt upplysningens och framstegets. Det omfattar alla de hetsigt stridande, från demokrater till kommunister, från kultureliten i Västeuropa och Amerika till ledarna av de folk som från elände, mörker och beroende söker sig fram till trygghet, klarhet och likvärdighet.

Folkstyrelsens företrädare intar på denna punkt samma position som sina fiender, de förkunnar samma timliga mål, och det är för båda parterna lika fjärran att i myterna se en ersättning för bröd och bildning. De uppväckta och upphetsade nya nationerna utanför den västerländska kulturen begär inte återgång till den förmenta stillheten i hägnet av gamla gudar och sedvänjor, utan delaktighet i den intellektuella och materiella produktionens välsignelser — de tror att allt detta är välsignelser och avvisar romantiken om vilans godhet och lycka. Till och med de stora religionerna har, i stället för att predika världsfrånvändhet eller ett himmelskt rike, blivit den profana utvecklingens sedesamma ledsagare och garantier. Med en mun förklarar buddister, judar, kristna och muhammedaner att de i grunden alltid syftat till folkstyrelse, frid på jorden och jordisk sällhet — även om det dröjt något eller några tusen år innan de förstod vad de egentligen menade. Mänskligheten står enig i sin torra och nakna vilja att besitta jorden och göra det bästa av sin egendom.

Även om denna förändring kan tolkas som ett nytt stadium i vandringen mellan förnufts och trons glädjekällor, är det naturligt att närmast se den som en konsekvens av det andra världskriget och vad sedan följt. Kriget slutade med myternas nederlag. De tre stora regimer som besegrades var alla genomsyrade av eller åtminstone i sina andliga manifestationer: präglade av mytism och illusionism. På den andra sidan klagade man ofta över bristerna i krigsberedskapen när det gällde eldande föreställningar likaväl som i fråga om mera handfasta vapen. Västern var häglös, dekadent, utan en tro att kämpa för, så sade inte

bara Hitlers och Mussolinis propagandister, utan också grubblare och resonörer i de hotade länderna. Man krävde vitalisering av religionen, utbredandet av gamla eller nya idéer, som skulle egga till motstånd mot de av myter uppräckade folken. Men efter några år hade de stora mytbärarna — tyskar, italienare, japaner — kapitulert utan villkor, och det skeptiska Västerlandet stod vid sidan av det gudlösa Ryssland som segrare. År 1945 hade Malmberg inte kunnat skriva den ståtliga strofen av år 1935:

Vad gagnar oss den lysande
tekniken
mot ödets lurar, djupa
urtidstoner
— mot gudomsrösten, mot
demonmusikens,
som driva dessa dunkla
millioner?

Men viktigare än själva segern var kanske att myterna inte visat någon förmåga att stegra folkens ansträngningar. Nästan alla slogs ungefär lika bra; om något generellt i den saken kan sägas, är det att de mera intellektuellt utvecklade och särskilt soldaterna från de "dekadenta" storstäderna slogs inte bara effektivare, utan också modigare än de andra. Det viktigaste var, det insåg alla, att producera vapen och transportmedel och att genom god näring hålla soldaterna vid god vigör. Kejsarkulturen, som påstås göra Japan oövervinnligt, hjälpte inte mot Amerikas flygplan och slagskepp; den kunde möjligen göra underkastelsen smidigare, sedan bombarna över Hiroshima och Nagasaki fullbordat nederlaget. Om något folk visade sig mindre stridbart än andra, var det italienarna, som sedan årtionden fostrats i lärorna om krigets skönhet och dödens storhet. Antingen trodde man inte på förkunnelsen eller var tron en alltför svag eggelse. År 1945 kunde Johan Nordström inte ha upprepats sina ord från 1934 om den romerska mytens väldiga betydelse för det moderna Italiens sinnelag.

De fria staternas konflikt och konkurrens med de kommunistiska regimerna har saknat förmåga att stimulera mytismen. Här har det gällt att tävla i militär beredskap och sammanhållning samt i sådana sociala och ekonomiska reformer som kunnat bryta udden av den kommunistiska agitationen. Försök att upphöja Gud till baner för Västerlandet har visserligen hört till de propagandistiska greppen, men ingen, inte ens de ärligt kristna, torde anta att religioner eller myter hör till de avgörande strids- eller konkurrensmedlen. Visserligen har, typiskt nog, det nationalistiska Ryssland använt myter av nazistisk och fascistisk typ — förhållande av nationens historia, anspråk på att ha uppfunnit allehanda märkligheter — men denna verksamhet har inte spelat tillnärmelsevis samma roll som i de genom världskriget störtade nationella diktaturerna.

Uppfinningen av atomkraften och kärnvapnen har medverkat till, samtidigt som den symboliserar, den utveckling jag här vill antyda. Atomkraften gör, mer än någon tidigare teknisk nyhet, den världsliga utopin till en rationell möjlighet. Man kan tänka sig ett besittningstagande av jorden, en fulländning av de materiella villkoren som överträffar maktlystnadens och girighetens drömmar. Vad som förut varit fantasi har blivit nykter beräkning. De ekonomiska förbättringar som överallt blivit nationernas högsta mål har krönts genom detta perspektiv om ett jordiskt rikdomsrike, uppnåeligt på några få generationer. Som följeslagare till denna utopi står skräcken för undergång genom kärnvapnen. Apokalypsen lika väl som kiliassen har blivit närliggande realiteter; vi har fått de mest storslagna myterna inom räckhåll, i våra egna händer. Det är begripligt om där-

med
mera
De
fört
dess
sig
härli
onds
och
på
nom
upp
ning
Det
teri
De
ralj
sed
rels
någ
tek
him

med efterfrågan på småmyter blir mera begränsad.

De nya vapnen har också medfört att sådana myter som jag i dessa artiklar särskilt berört ter sig allt mindre lockande. Att förhärliga kriget har blivit inte blott ondskefullt utan vansinnigt. Modet och offerviljan — och därmed tron på behovet att framkalla dem genom myter — har blivit mindre uppskattade faktorer i föreställningarna om nationernas kamp. Det är klarare än förr att det materiella, att tekniken är avgörande. De brittiska legosoldaternas mitraljörer kunde redan för sextio år sedan krossa dervischernas hänförelse vid Omdurman, men nu kan några soldater, eller rättare sagt tekniker, som endast tänker på att hinna hem till middagen från sin

raid, på minuter förinta ett folk fyllt av trons glöd och övertygelse om sin saks rättvisa. Utopierna har närmat sig jorden, men idealen hör mer än någonsin himmelen till.

År 1908, strax innan flyget blev att räkna med, skrev Anatole France några ord om mänsklighetens undergång (i "L'Île des pingouins"). "Eftersom välståndet och kulturen medför lika många krigsorsaker som fattigdomen och barbariet, eftersom människornas galenskap och ondska är oläkliga, finns det en god handling att utföra. Den vise bör samla tillräckligt mycket dynamit för att spränga denna planet i luften. Då den i små stycken ilar genom rymden har en omärklig förbättring skett i universum, och en till-

fredsställelse har givits åt det universella samvetet, som för övrigt inte existerar." Det är slut även med denna sorts pessimism, denna av mild och nästan behaglig tröstlöshet burna dröm om apokalypsen. Vi har fått skräcken för nära.

Myterna behövs inte längre för människornas förhoppningar och ängslan. Vi lever i en verklighet som ersätter dem.

HERBERT TINGSTEN

Teckning av Martin Lamm